

طرح

طرح به یونانی «میتوس»، یا به «انگلیسی» پلات، و یا به فرانسوی «پلان»، برای نخستین بار در پوئیتیک ارسطو مطرح شد و معنای گوناگونی به خود گرفت. در زبان فارسی آنرا به، طرح، پیرنگ، اخسانه مضمون، داستان، و طرح و توطئه ترجمه کرده اند.

تعریف طرح:

طرح سیستم سازمان دهنده ای است که رویدادهای داستانی را با تأکید بر رابطه علّیت به گونه ای انداموار سامان بخشیده، نظم می دهد.

تفاوت طرح با داستان:

۱- طرح، رویدادهای داستانی را لزوماً با تکیه بر رابطه علّیت عرضه می دارد. در حالی که داستان رویدادهای خود را طبق توالی زمانی تنظیم می کند و ملزم به رعایت رابطه علّیت نیست.

۲- طرح شامل رویدادهای کلی و مهم داستانی است که آشکارا بیان می شوند. اما داستان علاوه بر رویدادهای کلی شامل مجموعه رویدادهای جزئی نیز می شود که در طرح مستقیماً بیان نشده اند بلکه توسط گمانه زنی ها و استنباطهای مقابله یافته می شوند.

۳- طرح ممکن است حاوی اطلاعاتی باشد که کاملاً غیر داستانی بوده و به دنیای قصه ارتباطی نداشته باشند. مثل عنوان بندی یا تعیین تم موسیقی و... که خارج از داستان بوده و کاراکترها از آن بی خبرند. در حالی که داستان هرگز حاوی اطلاعات غیر داستانی نمی تواند باشد.^(۱)

ارسطو طرح را روح درام و مبدأ آن می داند. وی در فن شعر طرح را به سادگی و مرکب (پهپه) تقسیم می کند. چه اینکه درام تقلید از کنش است و کنش ها بی شک اینگونه اند:

طرح ساده:

سر نوشت قهرمان بدون تغییر و دگرگونی رقم می خورد.

طرح پهپه:

سر نوشت قهرمان در مواجهه با رویدادها دگرگون می شود و موجب باز شناختی می گردد که از خود طرح پدید می آید؛ به نومی که یا به حکم ضرورت یا به حکم احتمال نتیجه ی وقایع قبلی است که شفصیت رقم زده است.^(۲)

نورمن فریرمن در مقاله ی «شکلهای طرح» با استفاده از تحلیل (آر. اس. کرین)^(۳) عنصر طرح و جایگاه آن در رمان و نمایشنامه را بررسی نموده و برای طرح انواع سه گانه ای را معرفی کرده، چند شکل از رایجترین آنها را در قالب تقسیم بندی زیر ارائه نموده است.

البته تفیل فلاق نویسنده معطل این شکل بندیها نمی شود و باب ابداع طرح های جدید هرگز مسرود نبوده و جهان هنر همواره در انتظار ایده های نو لفظه شماری می کند.

۱- ر. ک. بوردول، دیوید، هنر سینما، نشر مرکز، مبحث روایت

۲- ر. ک. ارسطو، بوطیقا، (فن شعر) ترجمه زرین کوب، عبدالحسین، انتشارات امیر کبیر، صص ۱۲۲-۱۳۰

۳- See « The Concept of Plot and the Plot of Tom Jones » by R. S. Crane in The Theory of the Novel pp. ۱۴۲ - ۱۴۱

انواع طرح

۱- طرح های تقدیر

در این نوع طرحها ، سرنوشت قهرمان داستان ، یکسره دگرگون می شود ، خواه اندک اندک و خواه یکباره ، و آن دگرگونی کم و بیش ناشی از منش و اندیشه خود اوست و به نوبه ی خود بر آنها تاثیر می گذارد .
طرحهای مربوط به سرنوشت به انواع زیر تقسیم می شوند:

ردیف	نوع طرح	توضیح	نمونه
۱	طرح حادثه	یکی از رایج ترین طرح های تقدیر است که حس کنجکاوی مخاطب را بر می انگیزد و این پرسش را در ذهن او پدید می آورد که بعد از این چه پیش می آید ؟ عنصر سازنده آن ، عمل و عکس العمل های شخصیتها است که حادثه ها را می آفریند و داستان را پیش می برد. و بیشتر از الگوی معما و کشف پیروی می کند.	گیم، نون و گلزون، فیلم های جیمز باند
۲	طرح غمناک	شخصیتی دوست داشتنی بدون آنکه مرتکب گناه یا تقصیری شده باشد ، گرفتار سرنوشتی شوم می شود. وی انسانی ضعیف ، بی پناه و ساده دل است و در برابر امواج بلا ، قدرت دفاع از خودش را ندارد.	
۳	طرح تراژیک	شخصیت اصلی که بهرمنند از بلوغ جسمی ، فکری و روحی است ، علی رغم اراده نیرومندی که دارد ، مرتکب خطای بزرگی می شود و زمانی پی به خطای خود می برد که فرصت جبران ندارد. به همین جهت گرفتار سرنوشتی شوم می شود.	اتلو ، هملت ، شاه لیر جولیوس سزار
۴	طرح تنبیهی	شخصیتی منفور در پی دست یابی به اهداف پلید خود ، در عین آنکه از قدرت ، هوش و زیرکی زیادی هم برخوردار است ، بر اثر شرارتهای خود، به سرنوشت شومی دچار می شود.	
۵	طرح احساساتی	شخصیت با مصیبت های دردناکیز دست به گریبان می شود . وی گرچه در سر تا سر داستان چیزی جز رنج و بدبختی نصیبش نمی شود اما در برابر امواج بلا و بداقبالی مقاومت می کند تا سر انجام پیروز می شود و داستان به خوبی خاتمه می یابد.	
۶	طرح تحسین	خصلت های اخلاقی و منش ممتاز شخصیت ، سبب رستگاری وی می شود. او شرافت و حسن شهرتش را به زخارف دنیوی نمی فروشد	

۲- طرح های منش

در این طرح ها ، منش و رفتار شخصیت ، متحول شده و یکسره دگرگون می گردد. حوادث و رویدادهای داستانی موجب می شود تا شخصیت در کردار و منش خویش باز نگری نماید.

ردیف	نوع طرح	توضیح	نمونه
۱	طرح بلوغ	شخصیت، آدمی است سر گشته و بی هدف که اراده او فاقد جهت نما است و این نقص بیشتر ناشی از بی تجربگی ، ساده لوحی ، غلط بودن باورها و طرز تفکر اوست. شخصیت باید در اثر مواجهه با حوادث ، اراده ی خود را باز یافته ، رشد کند و به بلوغ برسد.	آرزوهای بزرگ (چالز دیکنز) لرد جیم (جوزف کنراد)
۲	طرح اصلاح	قهرمان آگاهانه به سمت گمراهی می رود و ضعیف اراده وی باعث انحرافش می شود. او در پایان فضیلت خود را باز می یابد و اصلاح می شود.	
۳	طرح آزمایش	قهرمان که انسانی است هدفمند و موجه، در شرایطی قرار می گیرد که باید دست از عادت ها و آرمانهای عالی اش بردارد و در دام بیافتد؛ مثل رشوه خواری ، خیانت، شهادت دروغ و... اما او در اثر پای بندی به اعتقاداتش استحکام اخلاقی خود را حفظ کرده و از راه راست منحرف نمی شود.	وکیل مدافع شیطان ناقوس برای که می زند (ارنست همنگوی)
۴	طرح انحطاط	قهرمان که از محویت ، آوازه ، شهرت و موقعیت ارزنده ای برخوردار است ، در طول داستان عزت خود را از دست می دهد و سخت سر خورده و نا امید می شود. او سعی فراوان می کند تا شاید سرنوشت خود را تغییر دهد اما ناتوان خواهد بود و تمام آرزوها و آرمانها و منشهایش را در اثر یاس و سر افکنندگی فراموش می کند.	

۳- طرح های اندیشه

در این طرح ها اندیشه ، معرفت و بیش شخصیت تعالی یافته ، متحول می شود . این دگرگونی اندیشه قهرمان ، عوامل مختلفی دارد که کما بیش به شناخت و باور های او مربوط می شود.

ردیف	نوع طرح	توضیح	نمونه
۱	طرح تربیت	دگرگونی مثبت اندیشه شخصیت در منش و رفتار او تاثیر می گذارد و افق بینشش را گسترش می دهد. نقص اندیشه شخصیت ممکن است محصول تجربه های بسیار تلخی باشد که باعث بد بینی و جبری مشربی او شده است به همین جهت نمی تواند در برخورد با مشکلات راه حل معقولی را اتخاذ نماید. اما در برخورد با رویدادها معرفت او تعالی می یابد و آزمون های پر خطر را پشت سر می گذارد.	هکلبری فین (مارک توین) فانوس دریایی (ویرجنیا وولف)
۲	طرح رازگشایی	شخصیت از وضعیتی که در آن گرفتار شده ، بی خبر است . مشکل او طرز فکر و باور او نیست ، بلکه ندانسته ها و بی اطلاعی اوست . او باید حقیقت را کشف کند تا بتواند تصمیم قطعی را اتخاذ کند.	سگ را بپا
۳	طرح عاطفی	شخصیت نسبت به اطرافیان خود شناخت لازم را ندارد یا از آنها غافل بوده است . در پی حوادثی فرصت می یابد تا دیدگاهش نسبت به آنها تغییر یابد و داوریهها و احساساتش دگرگون می شوند.	غرور و تعصب
۴	طرح توهم زدایی	شخصیت در مواجهه با شکست ها ، خطر ها ، حقایق زندگی ، و روبرو شدن با آزمون های سخت ایمانش را از دست می دهد و از اعتقاد و باور خود دست می کشد .	